

Szalay Gábor

Méliusz,
a magyar Kálvin életműve

—

Impressziók

Bevezetés

Méliusz Juhász Péter a magyar reformáció meghatározó alakja, kiemelkedő vezetője, mégis a XXI. század elején a laikus közönség nagyon keveset tud erről a nagy hatású egyházi személyiségről, munkásságáról pedig gyakorlatilag semmit. Méliusz Juhász munkássága ugyanis nem csak egyháztörténeti, hanem legalább ilyen mértékben irodalmi jelentőségű is. Méliusz nevéhez nem csak a magyar református egyház megalapítása és megszervezése fűződik, hanem a tulajdonképpeni praktikum, gyakorlatiasság megjelenése a magyar írott nyelvben.

Méliusz Péter az első magyar természettudományos könyv szerzője. Jelentősége nemcsak magyarországi, hanem európai viszonylatban is mérhető: több, mint 200 évvel Linné megszületése előtt megkísérelte a botanikai- és gyógyismeretek szintézisét az 1578-ban, jóval halála után, Heltai Gáspárné által kiadott Herbáriumában. Bár az említett könyv egyes részei ma már elavultnak, sőt, pejoratívnak, egyes gyógytanácsai pedig életveszélyesnek minősülnek, minden oldala híven tükrözi azt a műveltséget, gyógyászati tapasztalattannységet és szaktudást, amit a XVI. század közepére az akkori orvostudomány a mai szintetikus készítmények hiányában az emberiség egészségéért tehetett. Nyelvezete, kifejezésvilága, szófordulatai pedig nyelvemlékké teszik nemcsak Herbáriumát, hanem minden egyes művét. Méliusz kortársa volt Sylvester Jánosnak, Bornemisszának, Heltai Gáspárnak, hogy csak hármat említsek a reformáció irodalmának nagyjai közül. Méliusz gyakorlatias, hitvitákon és bibliafordításokon kívül már más témákat is feszegető gondolkodásmódja azonban markánsan megkülönbözteti az említett személyek munkásságától. Természettudományos érdeklődése, szokatlanul yners érvelései hitkérdésekben, írásaiban és energikus, hatá-

rozott fellépése, szervezőkészsége a magyar reformáció legjelentősebb alakjává emelték.

Munkássága nemcsak minőségi szempontból jelentős, hanem mennyiségi szempontból is: rövid élete ellenére 46 könyv s mintegy 100 vitairat fűződik a nevéhez. Életművét több szempontból is elemezni, értékelni lehet.

Ez a munka egy óriási hiányt készül pótolni: leporolni Méliusz elfeledett életművét – amelynek Méliusz irodalmi munkássága csak egy fejezete – s elemezni ezen jelentős személyiség kultúrtörténeti, társadalmi munkásságát és jelentőségét. Ez a rigorózusi munka azon ritka kezdeményezések egyike, amelyek megkísérlik politikai, történelmi, helytörténeti, vallástörténeti, nyelvtörténeti, irodalomtörténeti, herbalisztikai, orvostörténeti, nyomdatörténeti, gyógyászati és gyógytörténeti, társadalomkritikai és oktatásügyi szempontok alapján vizsgálni, elemezni, összegezni és értékelni a meliuszi életművet. A vallást nem csak ideológiaként foghatjuk fel, hanem egyfajta pedagógiának és andragógiának is, hiszen spirituális kérdések és irányelvek mellett gyermek- és felnőtt erkölcsneveléssel is foglalkozik, vagyis meghatározza egy adott földrajzi terület, térség kultúráját, lakóinak mentalitását évszázadokon át. Ilyen értelmezésben Méliusz népművelő tevékenysége sem hagyható figyelmen kívül.

1.1. Méliusz irodalmi műveinek jegyzéke és az egyes művek tartalma:

Az vrnac vaczoraiarol valo közenséges keresztyéni vallás 1559 (társszerző)

Tartalom: Hitvallás, elmagyarázza az úrvacsora lényegét, Krisztus testének és vérének jelentését, rámutat, hogy kizárólag hit által vesszük magunkhoz Krisztus lelkét mint lelki táplálékot az úrvacsora során. A hitetlenek nem is tudják

ilyen úton magukhoz venni Krisztus lelkét, mert hit nélkül „mert á hitnec koulooe senkivel magát á Christus Iesus nem közli. Annak okaért tagadgyuc, hogy á hittetlenec Christus Iesus Testét vegyéc.”¹

Aki tehát hitetlenül veszi magához Krisztus testét és véré, nem Krisztust veszi magához, hanem csak Krisztus testének és vérének jeleit, azaz csak a kenyeret és a bort, de nem Krisztus lelkét, az ugyanis lelki, és nem testi táplálék.

A Krisztus közbenjárásáról való prédikációk 1561

Tartalom: Előszavában a szerző a művét „a magyarországi kereskedő és árros népeknek”² ajánlotta. Ez a prédikációgyűjtemény lényegében egy Stancaró és az antitrinitarizmus ellen írt vitairat.

A szent János evangéliumának prédikáció szerint való magyarázata

Elveszett. Tartalom: valószínűleg bibliamagyarázat, a címből ítélve.

A Szent Pál apostal levelenec mellyet a Colossabelieknek írt (1561)

Tartalom: Pál apostol levelének (Kolosse-beli) magyarázata (prédikációk)

Az Aran Tamas hamis es eretnec tevelgesinec (1562)

Tartalom: Az észak-olasz, délkelet-svájci antitrinitárius hittételek, az unitárius Michael Servet és az olasz Stancaró elveit

1 In.: <http://palheidfogel.gportal.hu/gindex.php?pg=26527690>

2 A könyv ajánlása.

valló Kőröspeterdi Arany Tamás debreceni lelkipásztor fellépésének megakadályozása Méliuszék által. Arany Tamás az unitarizmus szerint azt hirdette, hogy Jézus Krisztus nem Isten „A Krisztus nem Isten – úgymond –, hanem csak Istennek fia és embernek fia, mert az írás sehol nyilván Istennek nem mondgya, hanem embernek fiának mondgya. Azt is mongya, hogy küssebb Attyánál, megholt, Attyátúl támasztott föl, küldetett pap, közbenjáró, kér Attyátúl, Attyának könyörög, hogy ne hadgya, megdicsőítse.”³ Arany Tamás Méliuszék nyomására később visszavonta tanait.

Catecismus. (1562)

Tartalom: Kálvin katekizmusának átültetése – nem pedig szó szerinti fordítása! – magyar nyelvre.

A kísértet és a bűnös ember párbeszéde (1562)

Elveszett.

Confessio catholica

Tartalom: Főbb teológiai kérdések tisztázása. Szertartások szabályozása, házassági, politikai és gazdasági kérdések tisztázása, hitvallás. Elveti a katolikus külsőségeket, mint pl. a „fűlgynás“, kereszt stb. A hangsúlyt a lelki életre, az átszellemültségre helyezi, s nem a testi külsőségekre. Így pl. az Oltáriszentséget sem testileg veszi magához az ember (lásd szent ostya), hanem lelkével, szellemével. A törökökkel való együttműködésről ír: „Szabad az országnak igazságos és törvényes védelmében, a nyilvános zaklatások, az osztozkodók, árulók, pártütők ellen, midőn nincsen elég serege a hatóság-
nak a zendülés lecsillapítására, a rablások elnyomására”⁴ együttműködni a törökökkel. Rámutat még a török-magyar rokonságra. Ezt természetesen a tudomány később megcáfol-

3 Részlet a könyvből.

4 Részlet a könyvből.